



УДК 34-054.57 (477.87)

## РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

**Алмаші Ірина Михайлівна,**  
*здобувач кафедри конституційного  
права та порівняльного правознавства  
Ужгородського національного університету*

У сучасних умовах еволюції правового статусу національних меншин, розвитку законодавства України про національні меншини, важливе практичне та теоретичне значення набуває дослідження реалізації прав національних меншин на регіональному рівні в окремих багатонаціональних регіонах України, зокрема в Закарпатській області.

Дана проблема є актуальною і є предметом дослідження багатьох сучасних науковців. Серед сучасних науковців, які досліджували проблематику реалізації прав національних меншин в Закарпатській області, слід виділити праці: О. М. Бикова [1], Л. І. Рябошапка [2], М. М. Товта [3].

Реалізацію прав національних меншин у Закарпатській області розглянемо на прикладі реалізації особистих прав національних меншин у Закарпатській області. Завданнями даної статті є: проаналізувати реалізацію особистих прав національних меншин у Закарпатській області, визначити основні проблеми та перспективи її розвитку.

Закарпатська область – один із багатонаціональних регіонів України, де історично склалася своєрідна спільність різних національностей, які протягом багатьох століть проживають у краї. Нині в Закарпатській області проживають угорці, росіяни, румуни, роми, словаки, німці, євреї, а всього представники понад 75 національних меншин, які разом складають майже 20% населення області. Існує специфіка розселення різних національних спільнот: деякі з них проживають компактно (зокрема, угорці, румуни), а інші – дисперсно (зокрема, росіяни, білоруси, євреї). Реалізація прав національних меншин у Закарпатській області має свої специфічні особливості, спричинені різними факторами: поліетнічний склад населення області; компактне проживання окремих національних спільнот; велика кількість неурядових організацій національних меншин в області; високий рівень транскордонного співробітництва національних меншин Закарпаття.

Особливими нормативними гарантіями реалізації прав національних меншин у Закарпатській області, крім тих, які закріплені на загальнодержавному рівні, є відповідні положення нормативно-правових актів, які прийняті місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, регіональні програми розвитку національних меншин, окремі міжнародні норми, які стосуються

національних меншин Закарпаття, і реалізуються ними. Зокрема, Положення про відділ у справах національностей та міграції обласної державної адміністрації від 24 травня 2001 р. [4], Положення про Центр культур національних меншин Закарпаття у м. Ужгород від 11 жовтня 1999 р. [5].

Особливими інституційними гарантіями реалізації прав національних меншин у Закарпатській області є місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування, неурядові організації, змішані міжурядові комісії: україно-угорська, україно-словацька та україно-румунська, транскордонні інституції (органи Карпатського Євро регіону), регіональні міжнародні організації (ОБСЄ, Рада Європи), міжнародні неурядові організації (Рада національних меншин Карпатського Євро регіону, “Roma Rights Centre”, Міжнародний фонд “Відродження”). Основними місцевими державними органами, що здійснюють діяльність у сфері забезпечення реалізації прав національних меншин у Закарпатській області, є відділ у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації та Центр культур національних меншин Закарпаття у м. Ужгороді.

У сфері реалізації особистих прав національних меншин у Закарпатській області існує своя специфіка. Зокрема, на угорців Закарпаття поширюється дія Закону Угорщини “Про правовий статус закордонних угорців” 2001 року, який закріплює відповідний правовий статус закордонних угорців, що проживають у сусідніх із Угорщиною державах. Багато угорців Закарпаття користується цим правовим статусом, зокрема, кілька десятків тисяч угорців вже отримали посвідчення закордонного угорця. У цьому плані уряд Угорщини співпрацює із неурядовими організаціями угорців області – Товариством угорської культури Закарпаття та Товариством угорської інтелігенції Закарпаття. Словаки Закарпаття мають змогу отримати посвідчення закордонного словака, проте уряд Словацької Республіки підтримує ідею скасування спеціального правового статусу закордонних словаків, і можливо в найближчий час дію відповідного закону припинять. Крім того, існує проблема подвійного громадянства румун України, які мають можливість бути громадянами Румунії, не вийшовши при цьому із громадянства України, хоча румуни Закарпаття не користуються цим правом, однак дана проблема є актуа-



льною для румун Буковини. Тому потрібно здійснити заходи на міждержавному рівні між Україною та Румунією щодо недопущення подвійного громадянства у громадян України, які належать до румунської національної меншини та мають право на отримання громадянства Румунії [6].

Наявна проблема самоідентифікації ромів, багато з яких ідентифікують себе як словаки, угорці, українці. Низький рівень самосвідомості ромів, особливо у сільській місцевості. Зокрема, у Перечинському районі Закарпатської області за офіційними даними у грудні 2001 року проживало лише 6 ромів, хоча існують два масиви компактного проживання ромів у цьому районі – у м. Перечин і с. Порошково, де їх кількість перевищує 100 чол., отже бачимо явне спотворення статистичної інформації. За даними неурядових організацій ромів, кількість ромів в Закарпатській області складає близько 50 тис. чол. [7, с. 21], а за офіційними даними – 14 тис. чол. [8, с. 7]. На нашу думку, кількість ромів Закарпаття складає близько 25 тис. чол.

Інколи виникають локальні конфлікти між угорцями та ромами, у сільських населених пунктах, де вони компактно проживають, вирішення яких супроводжується насиллям, зокрема, міжетнічні локальні конфлікти в с. Велика Добронь Ужгородського району та деяких селах Берегівського району, внаслідок яких багатьом невинним ромам було заподіяні різні тілесні ушкодження, а також знищено чи пошкоджено їх будинки та інше майно. Така практика не набула значного поширення, однак у разі виникнення локальних міжнаціональних конфліктів повинні вживатися адекватні дії компетентних органів влади, з метою їх припинення і запобігання їх виникненню. Тому проблема мирного співіснування угорців і ромів, у місцях їх компактного проживання, недопущення насилля, як засобу розв'язання конфліктів між ними, повинні стати предметом діяльності відповідних місцевих органів влади Закарпатської області.

Право на національне прізвище, ім'я та по батькові має важливе значення, а про необхідність забезпечення його реалізації зазначається на різних рівнях, у тому числі і під час роботи Змішаних міжурядових комісій. Зокрема, у Протоколі третього засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин, яке відбулося 17-18 травня 2001 р. у м. Бухаресті (Румунія), зазначено, що “сторони підтверджують і забезпечують права етнічних румунів в Україні та етнічних українців у Румунії на національні прізвища, імена та по батькові, а також право запису їх в актах громадянського стану і в документах, що засвідчують особу таким чином, як вони вимовляються рідною мовою” [9]. Однак непоодинокими є випадки, коли працівники відповідних органів реєстрації актів громадянського стану помиляються при оформленні відповідних офіційних документів або ж не враховують побажання осіб з числа наці-

ональних меншин. Унаслідок цього виникає багато проблем у реалізації не тільки цього права, але й багатьох інших прав таких осіб. Часто внаслідок неналежної реалізації цього права, особи з числа національних меншин подають позови до суду про встановлення факту, що має юридичне значення. Зокрема, у справі за заявою Гойтов Маргарети Йосифівни про встановлення факту, що має юридичне значення, яка була розглянута Ужгородським районним місцевим судом Закарпатської області у відкритому судовому засіданні 5 листопада 2002 р. [10]. У цій справі заявник просив встановити факт, що відомості зазначені про її чоловіка, угорця за національністю, який помер, в офіційних документах, стосуються однією і тієї ж особи, було 6 варіантів запису прізвища, імені та по батькові, її чоловіка в офіційних документах, зокрема: Гойто Василь Емерихович, Гойтов Василь Імреївич, Гайто Ласло Імреївич, Гайто Ласло Імреївич та інші. Суд задовольнив заяву М. Ю. Гойтов.

Важливою проблемою залишається офіційне визначення справжньої національності багатьох мешканців краю, її відновлення, а також реалізації права на вільний вибір національності особами, які є змішаного національного походження. Актуальною залишається проблематика відновлення національності німців Закарпаття, частина з яких з метою уникнення репресій з боку радянського режиму, вимушена була змінити свою національність, прізвище, ім'я. Так, існували окремі села у Закарпатті, зокрема с. Кучава Мукачівського району, де у 1945 – 1980 рр. мовою спілкування між населенням була німецька мова, а всі жителі за національністю офіційно були – “українцями”. Хоча значна частина німців Закарпаття емігрувала у ФРН, проте ті німці, які залишилися у краї, часто у судовому порядку повинні застосовувати своє право на відновлення національності. Наприклад, справа за заявою Вайнраух Мирослава Юрійовича про встановлення факту, що має юридичне значення, яка була розглянута Ужгородським районним місцевим судом Закарпатської області у відкритому судовому засіданні 6 лютого 2002 р. [11]. У цій справі заявник просив встановити факт приналежності його особи до національності “німець”, а також факт приналежності його дітей, Вайнраух Діани Мирославівни, 01.03.1991 р. н. та Вайнраух Руслани Мирославівни, 21.07.1992 р. н., до національності “німець”, мотивуючи тим, що його батьки та його дід по національності були німцями. Даний факт М. Ю. Вайнраух потрібно було встановити і для виправлення в актовому записі про укладення шлюбу за № 804 від 29 вересня 1990 р., який виданий відділом реєстрації актів цивільного стану Ужгородського міського управління юстиції Закарпатської області в графі національність нареченого з “українця” на “німця”. Суд задовольнив вимоги, викладені у заяві М. Ю. Вайнраух.

Стосовно реалізації релігійних прав національних меншин у Закарпатській області потрібно



зазначити, що всім національним спільнотам створені сприятливі умови для сповідування релігії. Багатонаціональний склад населення області вплинув на його поліконфесійний характер. В області зареєстровано 1380 релігійних організацій 36 конфесій, течій і напрямків, у тому числі: 1314 релігійних громад, 35 монастирів, 4 духовні навчальні заклади, 5 місіонерських товариств, 8 релігійних братств, 15 релігійних центрів та управлінь [12, с. 7 – 9]. На Закарпатті зберігається традиційна національна релігійна приналежність. Так, більшість угорців є парафіянами Римо-Католицької церкви та Закарпатської реформаторської церкви, більшість словаків та німців – Римо-Католицької церкви, більшість румунів та росіян – Православної церкви.

Специфічною є ситуація щодо віросповідання ромів Закарпаття, які не мають власної “національної церкви”, а, як правило, є парафіянами відповідних церков, які діють у населених пунктах їх компактного проживання. Так, значна частина ромів у населених пунктах, де проживають разом із угорцями, переважно є парафіянами Закарпатської реформаторської церкви, яка звертає значну увагу на вирішення проблем ромів, які є її вірниками. У населених пунктах Закарпаття, де роми проживають разом із українцями, вони переважно є парафіянами Православної церкви. В останні роки широко розповсюджуються новітні протестантські церкви серед ромів, зокрема Християнська євангельська церква “Живого Бога”, в якій богослужіння для ромів проводяться також на ромській мові, чисельність її вірників за останні три роки зросла в декілька разів. Також поширеними серед ромів є релігійні конфесії – “Свідки Ієгови” та Християнська віра євангельська (п’ятидесятники) [13].

Спостерігається поєднання національного і релігійного факторів на Закарпатті. Об’єктивною реальністю є існування етноконфесійних спільнот, тобто релігійних громад, створених національними меншинами. Найбільшу кількість з них складають 103 громади Закарпатської реформаторської церкви, більшість парафіян якої – угорці. Крім того, діють релігійні осередки, в яких об’єднані мешканці Закарпаття румунської, словацької, німецької, єврейської та інших національностей. Наприклад, абсолютна більшість словаків і німців Закарпаття належать до римо-католицької церкви. У 16 населених пунктах діють громади, де богослужіння проходять на словацькій мові, у 8 – на німецькій мові.

Національні меншини Закарпаття, в основному, мають відповідні умови і можливості для належної реалізації своїх релігійних прав відповідно до власних історичних етнокультурних та канонічно-обрядових традицій. Це проявляється у: 1) наявності у середовищі національних меншин розгалуженої інституційно-канонічної мережі – релігійних управлінь, громад, навчальних і благодійних закладів. Наприклад, Закарпатська реформаторська церква поділена на 3 церковні округи, які під-

порядковані синоду. Діють 3 спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади, обласний благодійний фонд, будинки-притулки для дітей тощо; 2) високому рівні забезпечення національних меншин храмами і молитовними будинками. Віруючі угорської, румунської, словацької, німецької національностей більш як на 90 відсотків забезпечені культовими будівлями; 3) наявності релігійних періодичних видань, що друкуються мовами національних меншин. Так, із 1996 року управлінням Закарпатської реформаторської церкви шоквартально угорською мовою видається релігійний часопис “Кюлдетеш” (“Місія”), а римо-католицькою апостольською адміністрацією Закарпаття – журнал “Уй гойташ” (“Новий паросток”); 4) забезпеченні сприятливих умов релігійним організаціям, які здійснюють діяльність у сфері здійснення міжнародних зв’язків, спілкування з одновітряними за кордоном [14, с. 218 – 219].

Разом з тим, реалізація релігійних прав національних меншин здійснюється неоднозначно, зокрема наявні конфлікти щодо майнових питань, для вирішення яких потрібно законодавчо врегулювати питання реституції власності релігійним громадам, недопущення оподаткування благодійної діяльності різних суб’єктів у сфері релігії.

Основними особливостями реалізації прав національних меншин в Закарпатській області є: значна громадсько-політична активність угорців та їх неурядових організацій щодо реалізації їх прав; високий рівень транскордонного співробітництва, особливо відповідних національних меншин області зі своїми “материнськими державами”; діяльність змішаних міжурядових комісій у сфері забезпечення належної реалізації прав національних меншин, які проживають на Закарпатті (угорців, словаків та румунів); проблематика соціалізації та інтеграції у суспільство ромського населення краю; поліконфесійність, існування традиційних релігійних конфесій національних меншин, зокрема, угорців, німців, словаків; проблематика реституції майна національним меншинам та їх об’єднанням.

Окремі позитивні елементи реалізації прав національних меншин у Закарпатській області, зокрема, щодо співпраці місцевих органів влади із неурядовими організаціями національних меншин, специфічних інституційних та нормативних гарантій реалізації їх прав, можуть бути екстрапольовані й на інші багатонаціональні регіони України, що дало б змогу значно покращити гарантії та умови реалізації прав національних меншин, сприятиме зміцненню толерантності в міжнаціональних відносинах.

Основними проблемами реалізації особистих прав національних меншин у Закарпатській області є: потреба забезпечення належної реалізації права ромів на недопущення їх дискримінації за національною ознакою; реституція майна релігійним громадам національних меншин; потреба покращення реалізації права на національне ім’я та прізвище.



Перспективами розвитку реалізації особистих прав національних меншин у Закарпатській області є: вирішення проблем забезпечення реалізації права на національне ім'я та прізвище; підвищення ролі неурядових організацій національних меншин у сфері забезпечення реалізації особистих прав національних меншин; розвиток трансграничного співробітництва щодо забезпечення належної реалізації особистих прав національних меншин.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: реалізації окремих особистих прав національних меншин у Закарпатській області; забезпечення реаліза-

ції особистих прав угорців Закарпаття; міжнародного співробітництва у сфері реалізації особистих прав національних меншин у Закарпатській області.

На основі вищевикладеного можна констатувати, що реалізація особистих прав національних меншин у Закарпатській області в основному здійснюється на належному рівні. Потрібно надалі вдосконалювати гарантії реалізації особистих та інших прав національних меншин у Закарпатській області.

Отже, проаналізовано реалізацію прав національних меншин у Закарпатській області, на прикладі реалізації їх особистих прав, основні проблеми та перспективи її розвитку.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков О.М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: Монографія. – К., 2001. – 354 с.
2. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000): Монографія. – Львів, 2001. – 484 с.
3. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: ІВА, 2002. – 160 с.
4. Положення про відділ у справах національностей та міграції обласної державної адміністрації: затверджене розпорядженням голови Закарпатської обласної державної адміністрації № 250 від 24 травня 2001 р. // Інформаційний бюлетень відділу у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації та Центру культур національних меншин Закарпаття. – 2002. – № 1. – С. 40-43.
5. Положення про Центр культур національних меншин Закарпаття у м. Ужгороді: затверджене розпорядженням голови Закарпатської обласної державної адміністрації та голови Закарпатської обласної ради № 24 від 11 жовтня 1999 р. // Інформаційний бюлетень відділу у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації та Центру культур національних меншин Закарпаття. – 2002. – № 1. – С. 44-46.
6. Резолюція міжнародної науково-практичної конференції “Правовий статус національних меншин”, 28 травня 2003 р., м. Ужгород, Україна // Інформаційний бюлетень відділу у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації та Центру культур національних меншин Закарпаття. – 2003. – № 3. – С. 65-67.
7. Адам Й.І. Ситуація народу рома в Закарпатті // Роми Закарпаття. – 2002. – № 1. – С. 21-23.
8. Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // Інформаційний бюлетень відділу у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації та Центру культур національних меншин Закарпаття. – 2003. – № 2. – С. 4-13.
9. Протокол третього засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, м. Бухарест, 17–18 травня 2001 р. // Вісник Держкомнацміграції України. – 2002. – № 4. – С. 86-90.
10. Рішення Ужгородського районного місцевого суду Закарпатської області у справі за заявою Гойтов Маргарети Йосифівни про встановлення факту, що має юридичне значення від 5 листопада 2002 р. // Поточний архів Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області.
11. Рішення Ужгородського районного місцевого суду Закарпатської області у справі за заявою Вайнраух Мирослава Юрійовича про встановлення факту, що має юридичне значення від 6 лютого 2002 р. // Поточний архів Ужгородського районного місцевого суду Закарпатської області.
12. Черепаня М. Етнокультурні процеси в Закарпатській області // Інформаційний бюлетень відділу у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації та Центру культур національних меншин Закарпаття. – 2002. – № 1. – С. 5-12.
13. Соломон Й.М., Адам Й.І. Соціально-демографічна ситуація у ромських поселеннях Ужгородського району Закарпатської області. – Ужгород: ІВА, 2003. – 40 с.
14. Йовжій С.С. Релігійна ситуація в закарпатському поліетнічному середовищі // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: Матеріали науково-практичної конференції, 19-20 січня 2001 р., Ужгород, Україна. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – С. 217-220.